

Παρατηρήσεις και ερευνητικά ζητήματα γύρω από το αστικό ένδυμα στη Θεσσαλονίκη την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918)

Υπήρξε άραγε κάποιου είδους μόδα στο αστικό ένδυμα στη Θεσσαλονίκη της περιόδου 1914-1918, ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της και ποιοι παράγοντες επηρέασαν τη διαμόρφωσή της; Η συγκριτική μελέτη οπτικών τεκμηρίων και γραπτών πηγών, που μελετήθηκαν ως τώρα και αφορά την έρευνα γύρω από το αστικό ένδυμα στη Θεσσαλονίκη στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδήγησε σε ορισμένα πρώτα συμπεράσματα αλλά και στην ανάδυση νέων ερωτημάτων.

Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει μέχρι σήμερα κάποια δημοσιευμένη ειδική μελέτη για το συγκεκριμένο θέμα. Όποια πληροφορία αντλούμε από την ελληνική και την ξένη βιβλιογραφία συνήθως είναι σποραδική και ελλιπής για την ενδυματολογική έρευνα. Σημειώνουμε επίσης την εν γένει ασάφεια ή και απουσία πληροφοριών, ακόμα και στις πρωτογενείς πηγές, σχετικά με την «εντοπιότητα» και το χρονικό πλαίσιο χρήσης των εκάστοτε ενδυματολογικών στοιχείων. Παράλληλα, οι αναφορές στην ταυτότητα και την ιδιότητα των φορέων των ενδυμάτων σπανίζουν. Κατά συνέπεια, ο ερευνητής καλείται να καταλήξει σε συμπεράσματα τα οποία οπωσδήποτε απαιτούν μεγαλύτερη διασταύρωση πηγών και, επίσης, αφήνουν αναπάντητα αρκετά ερωτήματα. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η διερεύνηση των δημοσιευμάτων του τύπου της εποχής εκείνης στη Θεσσαλονίκη, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, φαίνεται να πολλαπλασιάζει σε αριθμό τις ενδείξεις γύρω από τις ενδυματολογικές εξελίξεις. Εξίσου χρήσιμες γέφυρες νοήματος για τη διασύνδεση με την περίοδο 1914-1918 μπορούν να αποβούν πιθανότατα και οι προηγούμενες πολεμικές επιχειρήσεις στη Μακεδονία, όπως ο Μακεδονικός αγώνας και οι Βαλκανικοί πόλεμοι, με τα σωζόμενα φωτογραφικά τεκμήρια και τις γραπτές πηγές.

Η ενδυμασία αλλάζει με σχετικά αργούς ρυθμούς: κάποια στοιχεία των παλαιότερων συρμών εξακολουθούν να είναι σε χρήση. Ακόμα και σε φωτογραφίες μετά το 1908, τραβηγμένες σε στούντιο, πολλές φορές στο γυναικείο ένδυμα οι αλλαγές δεν μοιάζουν ριζικές. Σε φωτογραφίες ηλικιωμένων γυναικών αλλά και υπηρετριών σε νεαρή ηλικία βλέπουμε ακόμα στοιχεία της αγροτικής ενδυμασίας.

Η ταυτοποίηση του αστικού ενδύματος στη Θεσσαλονίκη προσκρούει στη δυσκολία αναγνώρισης των καθεαυτού γνωρισμάτων του, καθώς η εποχή διακρίνεται από μετακινήσεις πληθυσμών, ήδη από τους Βαλκανικούς πολέμους, από την Αθήνα και από όλη την υπόλοιπη Ελλάδα, ενώ πουθενά δεν γίνεται λόγος στις γραπτές πηγές για κάποια τοπική ενδυματολογική ιδιαιτερότητα.

22| Επομένως, δεν είναι εύκολο να διακρίνουμε τις ενδυματολογικές διαφορές των Θεσσαλονικέων σε σχέση με τους Αθηναίους και τους κατοίκους άλλων μεγαλοαστικών κέντρων του εξωτερικού. Σύμφωνα με μαρτυρίες, στο εστιατόριο του Λευκού Πύργου, την περίοδο 1912-13, νομίζει κανείς ότι βρίσκεται στο Φάληρο: «Χαριτωμένες Αθίδες, κομψές Αλεξανδρινές, μερικές Παρισινές προσδίδουν κάποιο ύφος μεγαλουπόλεως...» (Καραβία 1936:48). Σε άλλες πηγές γίνεται λόγος για καλοντυμένες κυρίες, Ελληνίδες, Εβραίες και Λεβαντίνες, οι οποίες διέμεναν στη συνοικία των εξοχών και για «λίγες επίσημα ντυμένες γυναίκες της ντόπιας καλής κοινωνίας που μιμούνταν το ευρωπαϊκό στυλ» (Μαηη 1920, 2010: 27).

Η αστική μόδα των Θεσσαλονικέων μοιάζει να παρουσιάζεται με μεγαλύτερη σαφήνεια σε πορτρέτα, τα οποία φιλοτεχνούνται σε φωτογραφικά ατελιέ της εποχής. Μια άλλη κατηγορία ντοκουμέντων αποτελούν οι φωτογραφίες από τα ρεπορτάζ των διαφόρων ξένων ανταποκριτών στην πόλη και, τέλος, μικρό ποσοστό καταλαμβάνουν οι φωτογραφίες από άγνωστους ιδιώτες.

Εικ. 1. Λεπτομέρεια από φωτογραφία του Α. Ζάχου, Θεσσαλονίκη 1914. Αρχείο Χ. Μάντακα.

Κύριο γνώρισμα της αστικής ανδρικής περιβολής είναι το κοστούμι. Η χρήση του αυστηρού κοστουμιού, της ρεντιγκότας και του φράκου, σε συνδυασμό με τα ημίψηλα, επιβάλλεται σε όλες τις επίσημες κοινωνικές περιστάσεις. Τα καπέλα, όπως ψαθάκια, bowlers, πηλίκια και άλλοι τύποι, αποτελούν το απαραίτητο αξεσουάρ. Τα κολάρα των γιακάδων αποδίδουν έναν τόνο σεμνότητας και αυστηρότητας, όπως εξάλλου τα κοντοκουρεμένα μαλλιά, τα μουστάκια, οι γραβάτες, τα παπιγιόν και τα καλογουαλισμένα παπούτσια. Η προλεταριακή εκδοχή του ενδύματος διακρίνεται από την τραχύτητα των υλικών και την υποτυπώδη φόρμα. Στα φωτογραφικά ντοκουμέντα η στρατιωτική στολή υποσκελίζει, με τα διάφορα εμβλήματα και αξεσουάρ της, το ενδιαφέρον για την αστική.

Τα στρατιωτικά είδη διαφημίζονται εκτενώς στον τύπο της Θεσσαλονίκης και η ευρύτερη στρατικοποίηση του ενδύματος είναι αισθητή και στο γυναικείο ένδυμα. Πορτρέτα γυναικών από το αστικό περιβάλλον μαρτυρούν τη σταδιακή προτίμηση για περισσότερο πρακτικά ταγιέρ σε αυστηρές γεωμετρικές γραμμές. Γενικότερα, στα φωτογραφικά τεκμήρια κυριαρχεί ο συνδυασμός μακριάς φούστας σε εβαζέ γραμμή και πουκάμισου, όπου η διακόσμηση είναι περιορισμένη.

Στον τύπο της πόλης συναντάμε διαφημίσεις πολυκαταστημάτων, στα οποία εισάγεται από την Ευρώπη το μαζικά παραγόμενο ρούχο χαμηλής ποιότητας για τα κατώτερα στρώματα. Εύποροι Θεσσαλονικείς εισάγουν τα ενδύματά τους από το εξωτερικό, ή τα ράβουν στα μέτρα τους (Σταμπουλής 1984: 233).

Τα ευρωπαϊκά και αθηναϊκά πρότυπα μόδας διακινούνται ακόμα μέσω του ξενόγλωσσου και ελληνικού τύπου. Υπάρχουν ωστόσο διακυμάνσεις στην ποιότητα εξευρωπαϊσμού, από την πολυτέλεια της ενδυμασίας των πολιτικών προσώπων έως την παρωδία του αγγλικού στιλ (Seligman 1918:24).

Όσον αφορά τη μελέτη με βάση αυθεντικά ενδυματολογικά στοιχεία, θα πρέπει να τονίσουμε το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκαν μέχρι σήμερα σωζόμενα ενδύματα εποχής παρά σε πολύ περιορισμένο αριθμό στο Λαογραφικό Μουσείο. Πρόκειται κυρίως για γυναικεία εσώρουχα, τα οποία χρονολογούνται κατά βάση στις αρχές του αιώνα, και ένα ανδρικό σύνολο αποτελούμενο από ρεντιγκότα, παντελόνι και πουκάμισο.

Εκτιμώντας παράλληλα την ποσότητα φωτογραφικού υλικού που εξετάσαμε ως σήμερα, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι ο αριθμός των σωζόμενων τεκμηρίων, τα οποία παρουσιάζονται στις φωτογραφικές συλλογές, είναι περιορισμένος συγκριτικά με άλλες περιόδους πριν το κλείσιμο της δεκαετίας του 1910 και μετά τη δεκαετία του 1920. Στις αιτίες αυτής της έλλειψης πιθανότατα θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τη μεγάλη πυρκαγιά της πόλης το 1917.

Σημειώνουμε ότι στην έρευνά μας αξιοποιήσαμε πρωτογενές και δευτερογενές υλικό από το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, το ΕΛΙΑ Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, τη Δημοτική Βιβλιοθήκη και την Κεντρική Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Mann, A.J. (1920, 2010), *Το μέτωπο της Θεσσαλονίκης, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918*. Επιμ. Γ. Μανουσάκης, Θεσσαλονίκη, Εκδ. Κυριακίδης.

- 24 | Σταμπουλής, Γ. (1984), *Η ζωή των Θεσσαλονικέων πριν και μετά το 1912*, Θεσσαλονίκη, Εκδ. Διόσκουροι.
- Φλωρά-Καραβία, Θ. (1936), *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913, Μακεδονία-Ήπειρος*, Αθήνα.
- Seligman, V.J. (1918), *Macedonian Musings*, London, George Allen & Unwin LTD.

Χρύσα Μάντακα
Σκηνογράφος-Ενδυματολόγος
Επ. Καθηγήτρια Ενδυματολογίας
Τμήμα Θεάτρου, Σχολή Καλών Τεχνών, ΑΠΘ
Διδάκτορας θεάτρου
chmantak@thea.auth.gr